

Dr. Eszényi József alezredes
HM Önálló Kulturális és Nevelődési Osztály
főmunkatársa

A PROFESSZIONÁLIS HADSEREG MEGVALÓSÍTHATÓSÁGÁT
BEFOLYÁSOLÓ Néhány tényező állapota Magyarországon
(vázlatos áttekintés)

E rövid alapvetés csak a professzionális hadsereggel szorosan összefüggő, szociológiailag fontos néhány tényező felvázolására szorítkozhat. Így véleményünk szerint igen lényeges a potenciális rekrutációs bázis (a mai magyar ifjúság) állapota, a társadalom vélekedése a honvédelem - hadsereg fontosságáról és végül a profi katonáskodás támogatottsága a hadsereg berkein belül.

Az elemzés során zömmel az MH ZMKA Szociológia Tanszék által végzett kutatások adatbázisát használtuk fel, s ezek forrását külön nem jelöljük, míg az egyéb adatokra a "jegyzetekben" hivatkozunk.

I. A magyar ifjúság szociológiai jellemzői

1./ Az ifjúság sajátos társadalmi-foglalkozási szerkezettel rendelkezik, amelyre jellemző a tanulói létformában élők növekvő aránya (felnőttéválás kitolódása: akceleráció).

A behívási korhatár 18 évre való leszállítása - akkor, amikor a felnőttéválás kitolódott - nem volt kellően átgondolt lépés a hadsereg szempontjából. Egyre több önállótlan, élettapasztalatokkal nem rendelkező, "nyámnyila" fiatal vonul be a hadseregbe, mely véleményünk szerint a "profiközkatona" nem volna szerencsés.

A SORÁLLOMÁNY ÉLETKOR SZERINTI ÖSSZETÉTELE¹

	1980 %	1985 %	1990 %
18-20 éves	5,5	15,7	41,4
21 éves	4,5	23,1	33,6
22-23 éves	57,4	49,1	22,3
23 évesnél idősebb	32,6	12,1	2,7
Összesen	100	100	100

2. / Fontos megkülönböztető vonás a képzettségi, iskolázottsági szerkezet. A fiatal nemzedék jóval magasabb általános és szakmai képzettséget birtokol, mint a társadalom egésze (De: az oktatáson keresztül realizálódik az a negatív folyamat, amelynek eredményeként minden évjárat közel 30 %-a szakképzetlenül lép ki a munkaerőpiacra).

A SORÁLLOMÁNY ISKOLAI VÉGZETTSÉG SZERINTI ÖSSZETÉTELE²

Megnevezés/év	1985 %	1987 %	1988 %	1989 %	1990 %	1991 %
8 általánosnál kevesebb	2,0	2,2	2,5	1,8	2,0	4,2
8 általános	25,0	25,8	25,7	25,3	30,8	26,1
Szakk munkásképző vagy 1-4 középiskola	44,5	43,6	44,7	47,5	45,0	46,0
Érettségi	26,9	26,6	25,6	24,6	21,4	22,5
Főiskola, egyetem	1,5	1,8	1,5	0,8	0,8	1,2
Összesen:	100	100	100	100	100	100

A hadseregben a "profi" közkatonák számára intézményesen megteremtett továbbképzési, szakmaszerzési lehetőség hozzájárulhatna a rekrutációs gondok leküzdéséhez.

3./ Az ifjúság pályakezdési esélyei erősen romló tendenciájúak. Erre utal az az adat is, mely szerint 1991 végén a regisztrált munkanélüliek 29 %-a 25 év alatti. Figyelembe véve, hogy az 1974-1979. között született relative nagyobb létszámú korosztályok a 90-es évek első felében kb. 150 ezer fővel megemelik a pályakezdők létszámát, a fiatalok aránya a munkanélüliek között növekedni fog. A munkanélüliség egyik "hozadéka" lehet a hadsereg, mint munkahely vonzerójének megnövekedése.

Eletkor Időszak	A regisztrált munkanélülfi fiatalok száma fő ³			
	16 év alatt	17-20 év között	21-25 év között	25 év alatt összesen
1991. június	605	13760	27246	41701
1991. december	3208	54485	56969	114662
Növekedés (%)	462	396	209	275

Az okok között kell említeni, hogy a régi, elavult képzési rendszer a túltelített szakmákra továbbra is képezte és képzí azokat az embereket, akikre a munkaerőpiacon egyszerűen ma nincsen szükség. Alig konvertálható tudású, speciális és senkinek sem kellő szakmákkal bíró fiatalok százai hagyják el az iskolapadokat. A jólműködő szisztémák pedig még nem alakultak ki. Gyakorlatilag ismeretlen például az a nyugaton már több helyen alkalmazott rendszer, hogy a cégek

saját iskoláikban és műhelyeikben, a saját, jól prognosztizálható igényeikre képezik ki az éppen szükséges számú szakembert.

Ami segíthetne - egy olajozottan működő átképzési rendszer, pályázatokkal, a szükséges pénzzel és jól működő intézményekkel -, mindez egyelőre hiányzik.

4./ A fiatalok jövedelme azonos munka esetén is messze elmarad az idősebbektől, mert a kereset erősebben igazodik az életkorhoz és a munkában töltött időhöz, mint a valóságos teljesítményhez. Emiatt aztán a szegényebb családok számára a továbbtanulási befektetés egyre kevésbé "éri meg" (de kevésbé is képesek rá). A honvédségben jelenleg meglévő kezdő fizetések és egyéb pótlékok jelentős emelésével így növelni lehet a hadseregbe való beáramlást.

5./ Egyre nehezebben tűrik a katonai fegyelmet, mivel a civil szféra állampolgári fegyelme, és a hadsereg fegyelme közötti "olló" mind szélesebbre nyílik, a rohamosan liberalizálódó polgári élet miatt. Ebből következik, hogy "profi" közkatonának csak a sorkatonai szolgálat jó minősítéssel leltöltött jelentkezőket célszerű alkalmazni.

6./ A fiatalok között növekvő mértékben jelen van a hadsereg, a katonai szolgálat szükségességének megkérdőjelezése, elutasítása. Az intézményes honvédelmi nevelés ugyanakkor alacsony hatékonysággal, egyre inkább akadozva működik. A hadsereg presztízsének emeléséhez elengedhetetlen a tudatosan tervezett - szervezett kommunikációs stratégia és a célzott hazafias nevelés mielőbbi megvalósítása.

EGY GALLUP VIZSGÁLAT EREDMÉNYE A HAZASZERETETRŐL⁴

feltétel nélkül harcolna a
 hazájáért
 (válaszok megoszlása)

Izrael	89 %
USA	77 %
Chile	74 %
Görögország	70 %
Mexikó	69 %
Törökország	67 %
Dél-Afrika	66 %
Finnország	66 %
Esztország	63 %
Dánia	62 %
Magyarország	54 %
Anglia	49 %
Franciaország	41 %
Olaszország	34 %
Svájc	32 %
Ausztria	17 %

7. / Az alacsony jövedelem és a leépülő állami támogatások miatt az önálló lakáshoz jutás lehetősége ma gyakorlatilag a szülők jövedelmétől és "társadalmi tőkéjétől" (összeköttetés) függ. Ez a tény arra mutat, hogy a profi közkatónak intézményes (és szigorú feltételekhez kötött) lakáshoz juttatása jelentősen elősegítheti a hadsereg kádergondjainak megoldását.

Milyen minőségben lakja otthonát?
(A bevonulás előtti állapotot jelölje!)

A sorállomány...	1989.	1991.
szüleivel él	79 %	90 %
önálló lakása van	7 %	8 %
albérlő	5 %	1 %

8./ Ma már szinte közhely, s a publikációk sora taglalja, hogy a mai magyar fiatalság ellentmondásosan, illetve féloldalasan szocializált és növekvő mértékben érték és identitás zavarral küszködik (elgondolkodtató az az adat, mely szerint 1991-ben a sorállomány közül "ha újra születne" csak 26 % születne szívesen Magyarországon!

9./ A nyolcvanas évek eleje óta megsaporodtak az ifjúság társadalmi beilleszkedési zavaraira utaló jelek, mára a deviáns fiatalok száma olyan mértékű, hogy a probléma a kezelhetetlenség határát súrolja.

FIATALKORU BÜNÖZES HAZÁNKBAN ⁵				
	1960	1970	1980	1990
Ismertté vált fiatalok bűnelkövetők (fő)	n. a.	8314	6535	12264
Jogerősen elítélt fiatalok (fő)	3523	4942	4613	5156

Az alkoholizmus és bűnözés előfordulási aránya
a sorállományiak családjában (1989.)

- nincs alkoholista a családban	41,0 %
- hozzáférhető az alkohol	45,0 %
- van alkoholista a családban	8,3 %
- több is van	2,8 %
- nincs a családban büntetett előéletű	70,1 %

- követett el családtag szabálysértést	15,2 %
- van börtönviselt a családban	9,5 %
- több is van	2,0 %

A zárt katonai közösségekben különösen nagy problémát okozhat a különböző deviáns csoportok reprezentánsainak megjelenése. Egyik oldalról kisebbségiként, a másság markáns megjelenítőjeként a kollektiva peremére szorulva kerülhetnek válságos helyzetbe. Másik oldalról nagyobb problémák előidézőjeként az általuk képviselt értékredek elterjedése még nagyobb feszültségek forrása lehet.

A társadalmi feszültségek növekedéséből adódóan az prognosztizálható, hogy a deviáns jelenségek száma és formája a 90-es években várhatóan növekszik és bővül. A hadsereg mint szervezet (akár professzionális, akár sorkatonaság), valamilyen választ kell, hogy adjon erre. Kizárólag az alegységparancsnokok ennek megoldásáért nem tehető felelősség, hiszen sem idejük, sem energiájuk nem elegendő. Sajnos a szakértelem hiányát is ide kell sorolni, amelyre a szervezetszerző felkészítés gyógyírt jelenthet.

10./ Romló tendenciát mutat huzamos ideje az ifjúság egészségügyi állapota is (ma a fiatalok között 30 %-os az idült betegek száma).

AZ ISKOLÁSOK KÖZÜL EGÉSZSÉGÜGYI OK MIATT VESZELYEZTETETTEK SZÁMA		
	1979/80.	1989/90.
Általános iskolások	20806 (1,8 %)	31052 (2,6 %)
Gimnáziumi és középiskolai tanulók	8004 (4,0 %)	14128 (5,2 %)
Szakmunkástanulók	3152 (2,3 %)	8220 (4,1 %)

11./ A mai magyar ifjúságnak nincs az érdekeit artikuláló és hatékonyan képviselő szervezete. A létező érdekvédelmi szervezetek egymás mellett, de nem együtt tevékenykedve csekély eredményeket mutathatnak fel.

E vázlatos áttekintésből - úgy véljük - jól érzékelhető a hadsereg jelenlegi (és jövőbeni) rekrutációs "nyersanyagának" rendkívüli heterogenitása, "lassan, de biztosan" romló és komplex helyzete.

II. A honvédelem (hadsereg) társadalmi megítélésének változásai

Az értékszociológia egyes reprezentatív felvételeiben helyet kaptak olyan kérdések, melyek az ifjúság és a honvédelem kapcsolatával foglalkoztak. E felmérések Hankiss Elemér vezetésével az MTA Szociológiai Kutató Intézetben folytak 1975 és 1985 között⁸.

A legkorábbi vizsgálatokban (1975-77) feltűnő, hogy a magyar értékrendben milyen előkelő helyet foglalt el a haza biztonsága. A vizsgálatban 36 értékfogalmat kellett fontossági sorrendbe állítani. A magyar minta átlagosan a 5. helyre sorolta "a haza biztonsága" kifejezést. Ezzel szemben az amerikai csak 21-re. Ebben ez az a kifejezés, amely a legnagyobb pozicionális különbséget mutatta a két minta között. A 70-es évek közepén - második felében még javában tetten érhető a NATO fenyegetés propagandájával fenntartott hadsereg-legitimáció. A magyar minta fiataljai az átlagnál is előbbre helyezték a haza biztonságát. Generációs összehasonlításban tehát fontosabbnak tartották, mint az idősebbek.

A nyolcvanas években végzett vizsgálatokban a katonai védelem fontosságát a megkérdezett teljes minta 30 %-a az első négy tényező között említette. Ugyanakkor a fiatal válaszolók csak 15 %-a tette az első négy közé. A katonai védelem fontosságát a teljes minta 35 %-a az utolsó három helyek egyikére tette, ugyanakkor a fiatal választók 70 %-a tette az utolsó három helyek egyikére. Hankiss megjegyzi, hogy "erőteljes váltás van kibontakozóban a posztmaterialista értékek irányába. A teljes minta az ún. materialista értékeket, a fiatalok pedig a posztmaterialista értékeket tartják fontosnak (emberi kapcsolatok, szólásszabadság, stb.)". Amennyiben elfogadjuk, hogy az új generációk mindig új értékeket hoznak a társadalmi tudatba, hogy a régi generációk kifutásával a régi, elavult tudást "leváltják", akkor nyilvánvaló ezen új generációk problematikus viszonya az olyan "hagyományos" képződményekhez, mint a hadsereg, a fegyelem, stb. Mindebből következik, hogy a magyar társadalom és benne a fiatalok viszonya a hadsereghez, egy sokkal általánosabb folyamat részeként változott meg.

Az előzőhöz hasonló következtetésekre ad lehetőséget Csepeliék által a 10-14 éves gyerekek között 1982-ben végzett kutatás is. Ennek markáns eredménye, hogy a gyerekek 2/3-a ellenszenvi attitűddel bír a katonasággal szemben⁹.

Az utóbbi időben a gombamódra szaporodó közvéleménykutatások közül több is vizsgálta a honvédség elismertségét. A következő adatsor jól mutatja a hadsereg legitimitásának változását. Bár a kép ellentmondásos, de az adatokból úgy tűnik, hogy kedvező változás kezdődött a hadsereg szükségességének megítélésében. (Ismerve a közvélemény illékonyaságát, ez a kedvezőnek induló tendencia bármikor megfordulhat!).

	Igen ¹⁰ 1990 %	Igen ¹⁰ 1991 %	Igen ¹¹ 1992 %
Nem képes megvédeni az országot	39	52	n. a.
Hivatásos sereg legyen	35	60	n. a.
Több pénzt a seregnek	20	36	60
Képes a belső rendet fenntartani	52	45	51
A férfivá érés iskolája	57	52	66

A hadseregbe vetett bizalom

(0-100-ig terjedő skálán)

	pontszám
1989. ¹²	50
1990. február ¹²	58
1991. február ¹²	54
1991. július ¹³	48
1991. szeptember ¹⁴	66
1992. január ¹⁴	52
1992. december ¹⁵	51

Az emberek hadseregbe vetett bizalma hullámzó képet mutat (erősen függ a bel- és külpolitikai történésektől is), de összességében csökkenő tendenciájú és a vele együtt "megítélt" intézmények rangsorában az alsó térfélen helyezkedik el.

Az évek óta tartó recesszió és az életszínvonal általános romlásának körülményei közepette, a lakosság a társadalmi problémák¹⁶ és a költségvetési prioritások¹⁷ közötti

rangsorolás esetében is legutolsó helyen kezeli a honvédelem ügyét (még súlyosabb a probléma, ha figyelembe vesszük a délszláv háború és az általában instabil környezetünk stimulumhatását is!)

A honvédelem - hadsereg és ezzel szoros összefüggésben a katonai pálya társadalmi tekintélyének romlását érzékeli a honvédség ht. állománya is.

"Az elmúlt egy év során Ön szerint mennyire változott...?" (1991. június)

	nőtt %	nem változott %	csökkent %
A hadsereg tekintélye a lakosság körében	3	40	57
A ht. állomány tekintélye a lakosság körében	2	37	61
A katonai pálya vonzása a fiatalok körében	1	17	82

A ZMKA Szociológiai Tanszéke több időpontban mérte a tisztii állomány önpresztizs képét. A következő adatsorok e vizsgálatok eredményeit mutatják.

"Milyen az Ön hivatásának presztizse ma?"

	alacsony %	közepes %	magas %
Főiskolai hallgatók, 1983	9	78	13
Főiskolai hallgatók, 1990	48	48	4
Tisztek, 1983	20	75	5
30 év alatti tisztek, 1988	20	78	2
Tisztek, 1990	59	37	4

Láthatjuk, hogy a hivatásos tisztek (és a leendő tisztek) presztizstudatának alakulása nem tér el jelentősen a társadalom értékeitől. A 80-as évek eleje óta a válság tömege a "közepes" elhelyezkedésből áttevődött a "közepes-alacsony" pozícióba.

A tiszti pálya presztizsének huzamos ideje tartó folyamatos csökkenése jelentős utánpótlási gondokat okoz a honvédségnek. Az egyre gyengébb rekrutációs "minőség" pedig a kívánatos (és célul kitűzött) magasabb színvonalú képzés megvalósulását is gátolja, ami a pálya presztizsének további csökkenését gerjeszti.

III. A professzionális hadsereggel szembeni attitűdök

A szociológiai kutatások eredményei alapján megállapítható, hogy a hadseregben belül nincs idegenkedés a profi hadsereggel szemben. Az adatok szerint a támogatók között két-szerannyian fordulnak elő a honi légvédelemhez tartozók, mint a szárazföldiek. Ennek magyarázata, hogy a légvédelemben inkább van szükség hagyományos értelemben vett szaktudásra (repülőgép, lokátor, rakéta üzemeltetése), s ezért a profizmus bevezetése reményeik szerint jóval nagyobb anyagi és erkölcsi megbecsülést jelenthetne. Korosztályi bontás szerint vizsgálva, az egyetértők között döntően a 30 év alattiakat találjuk, akik vélhetően szintén az alacsony (kezdő) fizetések jelentős emelését várhatnák a profizmustól.

Egyetértés a professzionális hadsereg
szükségességével

	Egyetért
	%
Tisztikar, 1988. szeptember	40
Ht.állomány, 1990. február	50
ZMKA hallgatók, 1990. február	48
Ht.állomány, 1990. október	52
Ht.állomány, 1991. június	67
<hr/>	
Sorállomány, 1991. február	88

Az adatsor időbeni összevetése jól láthatóan mutatja a támogatottság növekedését, amit véleményünk szerint jól magyaráz a pártok retorikájában s a nyilvánosságban a fogalom folyamatos jelenléte és a honvédség jelenlegi, a hivatásos állomány által jól ismert állapota.

J E G Y Z E T E K

- 1./ Öngyilkosságok a hadseregben
MH OKAK, 1992. 179. oldal
- 2./ U.o. 180. oldal
- 3./ Figyelő, 1992.04.09. 14. oldal
- 4./ HVG, 1989.09.09. 60. oldal
- 5./ Magyar Statisztikai Zsebkönyvek
- 6./ Népszabadság, 1992.07.04. 18. oldal
- 7./ U.o.
- 8./ Dr.Hankiss Elemér: Értékszociológiai vizsgálatok, 1978-1980-1982; Értékszociológiai Műhely kiadványai, kézirat, MTA Szociológiai Kutató Intézet

- 9./ Szabó Ildikó - Csepeli György: Nemzet és politika a 10-14 éves gyerekek gondolkodásában
TKKK Bp. 1984. 55. oldal
- 10./ Szecsődy Péter: Vélemények a hadseregről, kézirat 1991.
- 11./ Közvéleménykutatás a HM-ről és az MH-ről (Hill and Knowlton) 1992. december.
- 12./ Szecsődy Péter: Vélemények a hadseregről, kézirat 1991.
- 13./ Népszabadság, 1991.08.17. 1. oldal
- 14./ Magyar Hírlap, 1992.05.23. 8. oldal
- 15./ A HM és az MH képe a társadalomban (Batthyányi Lajos Alapítvány) 1992. december
- 16./ Népszabadság, 1992.04.07. 1. oldal
- 17./ HVG 1991.12.14. 76. oldal